

Gematigd economisch herstel

De Nederlandse economie groeit in 2010 naar verwachting met 1,75 procent. Komend jaar valt de groei licht terug tot 1,5 procent. De werkloosheid daalt naar verwachting tot gemiddeld vijf procent van de beroepsbevolking in 2011. Het EMU-saldo verbetert volgens de raming van min 5,8 procent bbp in 2010 tot min 4,1 procent bbp in 2011. De risico's rond de internationale financiële en economische ontwikkelingen en daarmee de onzekerheid rond deze raming zijn bijzonder groot.

De groei van wereldhandel en productie was in het begin van het jaar nog zeer hoog, maar is in de loop van het jaar gestaag afgenomen. De invoergroei in opkomende economieën, aanvankelijk de drijvende kracht achter de wereldwijde opleving, viel sterk terug. In China hebben de monetaire autoriteiten de afgelopen maanden herhaaldelijk maatregelen genomen om oververhitting tegen te gaan. Zo heeft de centrale bank de reserve-eisen voor banken opgeschroefd. In hoogontwikkelde economieën is het herstel tot nu toe in het algemeen matig. Bovendien lopen de prestaties van land tot land sterk uiteen. Grote eurolanden als Duitsland en Frankrijk laten een gemiddelde tot hoge groei zien, al viel in beide landen de groei in het derde kwartaal terug ten opzichte van het tweede. Aan de andere kant van het spectrum bevinden zich enkele perifere landen, zoals Ierland, Griekenland en Portugal, waar de bbp-groei laag of zelfs negatief is en de werkloosheid hoog.

In het eurogebied is de financiële onrust sinds het begin van het jaar weer sterk toegenomen. De verzekeringspremies op overheidsschuld van enkele landen en de renteversillen met Duitsland zijn fors opgelopen. In Ierland vallen de kosten van de redding van de banksector veel hoger uit dan voorzien, met als gevolg een sterk oplopende overheidschuld. Onder druk van de omstandigheden hebben Ierland en Portugal recentelijk nieuwe, drastische bezuinigingen aangekondigd.

Voorlopige indicatoren geven aan dat de groei van het wereldhandelsvolume in de laatste maanden van het jaar zal stabiliseren op een laag niveau. Voor heel 2010 wordt nu gerekend op een toename van de wereldhandel met ruim vijftien procent, afnemend tot een kleine zes procent in 2011. In veel hoogontwikkelde economieën zullen de gevolgen van bezuinigingen in de publieke sector steeds sterker merkbaar worden. Ook de particuliere bestedingen blijven naar verwachting zwak. De raming van de bbp-groei in het eurogebied in 2011 bedraagt 1,25 procent.

In de meeste hoogontwikkelde economieën is het door de crisis veroorzaakte productieverlies nog niet goedgehaakt. De werkloosheid blijft daardoor hoog. In de loop van dit jaar is duidelijk geworden hoe ernstig de gevolgen van de crisis voor de openbare financiën zijn. Griekenland en Ierland hebben te maken gekregen met een regelrechte crisis rond hun staatsschuld. Ondanks omvangrijke steunmaatregelen van de Europese Commissie, de ECB en het IMF blijven de renteversillen binnen Europa hoog. Het bankwezen in Ierland verkeert nog altijd in grote problemen. Ook banken elders in Europa blijven kwetsbaar voor eventuele verdere vermogensverliezen. De cruciale vraag op dit moment is of de Ierse crisis zich uit zal breiden naar andere perifere eurolanden. In Europa betreft de grootste onzekerheid voor de korte termijn het kwetsbare vertrouwen in de overheidsfinanciën van diverse landen, met name Portugal en Spanje. Het bankwezen in Europa heeft onvoldoende reserves om nieuwe, grote beleggingsverliezen op te vangen. De kredietverlening kan daardoor opnieuw in gevaar komen en wellicht zullen overheden opnieuw moeten bijspringen. Ook kan de aanhoudende onrust het vertrouwen van producenten en consumenten ondermijnen. In veel landen is de ruimte voor stimulerend begrotingsbeleid beperkt; uitbreiding van de schuldcrisis kan leiden tot nieuwe bezuinigingsmaatregelen. Ook in de Verenigde Staten zal het begrotingsbeleid mogelijk minder ruim worden. Opwaartse risico's zijn een onverwacht sterke opleving van de bedrijfsinvesteringen en een sneller vermogensherstel in de private sector als gevolg van oplevende aandelenkoersen. Het producenten- en consumentenvertrouwen zijn opvallend hoog. In Duitsland is de Ifo-vertrouwensindicator gestegen tot het hoogste niveau in jaren. Volgens de Europese Commissie is in de meeste landen van de Europese Unie het vertrouwen in november gestegen of stabiel gebleven; in Duitsland, Frankrijk, Nederland en het Verenigd Koninkrijk is het vertrouwen nu bovengemiddeld hoog.

De Nederlandse economie

Na vier kwartalen van kwartaal-op-kwartaalgroei, met gemiddeld zo'n 0,7 procent, liep de productie in het derde kwartaal van 2010 volgens voorlopige cijfers van het CBS met 0,1 procent terug. Deze krimp is echter deels het spiegelbeeld van de relatief sterke groei in het voorgaande kwartaal, toen bijvoorbeeld de gasproductie groot was. Volgens de prognose zal de economie niet terugzakken in een tweede recessie in korte tijd, mits de genoemde

---

JASPER DE JONG

Wetenschappelijk medewerker bij het Centraal Planbureau

JOS EBREGT

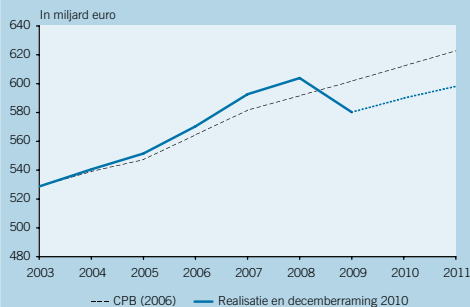
Wetenschappelijk medewerker bij het Centraal Planbureau

neerwaartse internationale risico's zich niet materialiseren. Het groeitempo ligt de komende kwartalen waarschijnlijk wel wat lager dan van het derde kwartaal van 2009 tot het tweede kwartaal van dit jaar het geval was. De Nederlandse economie stevent volgens de raming af op een groei van 1,75

Kader 1

De middellangetermijnraming van het CPB uit 2006

Figuur 1 Volume bbp in miljarden euro's (prijzen van 2010) CPB (2006) versus gerealiseerde ontwikkeling en decemberraming.

In 2006 publiceerde het CPB een voorzichtig scenario voor de Nederlandse economie tot 2011 (CPB, 2006). Onder de veronderstelling van ongewijzigd beleid en een conjunctureel neutraal eindjaar bedroeg de bbp-groei in de jaren 2008–2011 gemiddeld 1,75 procent. Figuur 1 toont de ontwikkeling van het bbp-niveau zoals die destijds werd voorzien. De figuur laat ook de bbp-ontwikkeling zien zoals die zich heeft voorgedaan tot 2009 en zoals die vervolgens voor 2010 en 2011 in de decemberraming wordt geraamd. Volgens de meest recente raming komt het bbp in 2011, in prijzen van 2010, ongeveer 25 miljard euro lager uit dan eerder gedacht, ofwel ruim vier procent lager. Door bijstellingen van de CBS-cijfers over 2004 en 2005 was het uitgangsniveau ongeveer 0,75 procent hoger dan waar in 2006 van uit werd gegaan. De bbp-groei in de jaren 2006–2011 is cumulatief echter zo'n 4,75 procentpunt lager. In de huidige raming is 2011 geen conjunctureel neutraal jaar. De economie presteert nog onder haar kunnen. Een deel van het bbp-verlies van 25 miljard euro ten opzichte van het oude pad, te weten ruwweg een kwart, wordt daardoor in de toekomst vermoedelijk ingehaald. Zoals blijkt uit het feit dat de hellingshoeken van de twee lijnen in 2010 en 2011 nagenoeg gelijk zijn, is van een krachtige inhaal groei echter geen sprake. Ook voor de jaren na 2011 wordt geen sterke inhaal groei voorzien (CPB, 2010). Als gecorrigeerd wordt voor de huidige conjuncturele situatie, blijkt dat het voorzichtige scenario van het CPB uit 2006 de mogelijke productie in Nederland in 2011 met vijftien à twintig miljard euro overschatte.

SINDS 1916

procent in 2010. Mede onder invloed van bezuinigingen op overheidsuitgaven in Nederland en vele andere landen valt de groei komend jaar naar verwachting licht terug, tot 1,5 procent. Daarmee zou het bbp-volume eind 2011 nog altijd onder het piekniveau liggen dat begin 2008 werd bereikt (figuur 1). Ten opzichte van de middellangetermijnraming van het CPB uit september 2006 (CPB, 2006), waarin 2011 het eindjaar was, ligt de gecumuleerde bbp-groei tussen 2005 en 2011 circa 4,75 procent lager (kader 1).

De binnenlandse bestedingen, bestaande uit de gezinsconsumptie, investeringen en overheidsbestedingen, dragen zowel dit als komend jaar per saldo niet of nauwelijks bij aan de economische groei (tabel 1). De bestedingen van huishoudens en de overheid nemen dit en komend jaar nauwelijks toe. De investeringsgroei versnelt weliswaar substantieel, van min 3,75 procent in 2010 tot plus 2,75 procent in 2011, maar doordat de meeste investeringsgoederen worden ingevoerd is de groeibijdrage gering. De uitvoer bepaalt in hoge mate het conjunctuurele patroon van de Nederlandse economie. De ontwikkeling van de uitvoer wordt op haar beurt grotendeels bepaald door de ontwikkeling van de relevante wereldhandel. De relevante wereldhandel groeit in de ramingsjaren respectievelijk met 10,75 en 4,75 procent.

Analyse

De toename van de uitvoer van goederen bereikt, in navolging van de relevante wereldhandel, dit jaar naar verwachting de dubbele cijfers. Met name de wederuitvoer ontwikkelt zich voorspoedig. De geraamde groei bedraagt bijna achttien procent. De groei halveert nagenoeg in 2011. De bijdrage van de wederuitvoer aan de bbp-groei is echter relatief gering. Wat dat betreft is de binnenslands geproduceerde uitvoer, die bestaat uit in Nederland geproduceerde goederen, veel belangrijker. De binnenslands geproduceerde uitvoer neemt in 2010 toe met het hoogste percentage sinds 1984, te weten 7,5 procent. Komend jaar valt de groei terug tot 2,5 procent.

De consumptie van huishoudens neemt in 2010 naar verwachting toe met 0,25 procent. Voor komend jaar wordt een groei van 0,75 procent voorzien. Het beschikbaar inkomen uit arbeid en uitkeringen groeit, gecorrigeerd voor inflatie, dit jaar nog licht. Met name het arbeidsinkomen ontwikkelt zich gematigd. De werkgelegenheid ligt in 2010 op een lager niveau dan vorig jaar en de gemiddelde contractloonstijging in de marktsector, van één procent, blijft achter bij de inflatie. Dat het totale reële inkomen uit arbeid toch toeneemt, is te danken aan de ontwikkeling van het incidentele loon, die dit jaar voor het eerst sinds 2007 weer positief is. De incidentele loonontwikkeling beschrijft het verschil tussen de brutoloon- en de contractloonontwikkeling. Dit verschil ontstaat bijvoorbeeld doordat er overwerkvergoedingen of bonussen worden uitgekeerd, of doordat de samenstelling van de werkzame beroepsbevolking verandert.

Het uitkeringsinkomen vertoont een grotere groei dan het arbeidsinkomen doordat het aantal ww-uitkeringen op jaarbasis nog altijd aanzienlijk stijgt. In 2011 neemt de werkgelegenheid weer wat toe en ligt de contractloonstijging op het niveau van de inflatie, maar daalt het aantal ww-ontvangers. Per saldo neemt het inkomen uit arbeid en uitkeringen daardoor iets af.

Doordat de ontvangen rente- en dividendbaten van huishoudens zich volgens de prognose dit jaar enigszins herstellen van de scherpe terugval vorig jaar, neemt

Tabel 1

Bijdragen aan de bbp-groei, 2008–2011¹

	2009 Aandeel in procenten	2008 2009 2010 2011 Bijdragen in procentpunten			
		Consumptie huishoudens	33	0,2	-0,6
Investeringen in woningen	5	0,0	-0,7	-0,5	0
Bedrijfsinvesteringen	5	0,4	-1,2	0	0
Overheidsbestedingen	28	0,7	1,2	0,25	0
Uitvoer	30	0,6	-2,5	1,75	1,25
Totaal (bbp-groei)		1,9	-3,9	1,75	1,5

¹ De finale en gecumuleerde intermediaire invoer zijn in mindering gebracht op de desbetreffende afzetcategorieën.

Tabel 2

Kerngegevens voor Nederland, 2008--2010.

	2009	2010	2011
	Mutaties per jaar in procenten		
Relevante wereldhandel	-13,4	10,75	4,75
Bruto binnenlands product	-3,9	1,75	1,5
Productie marktsector	-5,4	1,25	2
Consumptie huishoudens	-2,5	0,25	0,75
Bruto investeringen bedrijven (exclusief woningen)	-18,2	-3,75	2,75
Goederenuitvoer (exclusief energie)	-9,2	12,75	6,25
Consumentenprijsindex	1,2	1,25	1,5
Contractloon marktsector	2,7	1	1,5
Werkloze beroepsbevolking (niveau in procenten beroepsbevolking)	4,8	5,5	5
Werkgelegenheid in arbeidsjaren	-1,2	-1	0,5
EMU-saldo collectieve sector (niveau in procenten bbp)	-5,4	-5,8	-4,1

het totale reëel beschikbaar inkomen toe met ongeveer twee procent. In combinatie met de geringe consumptiegroei impliceert dit een oploep van de individuele spaarquote van 0,2 procent in 2009 tot 1,75 procent in 2010. Met andere woorden, huishoudens sparen 1,75 procent van hun beschikbare inkomen. Dat is beduidend meer dan de afgelopen jaren. Ook volgend jaar blijft de spaarquote naar verwachting ruimschoots positief.

Mogelijk proberen huishoudens door te sparen het vermogensverlies van de afgelopen jaren enigszins op te vangen. Vorig jaar daalde de gemiddelde huizenprijs met 3,3 procent. Voor dit jaar wordt een iets kleinere daling voorzien, voor komend jaar wordt uitgegaan van een prijsstijging in lijn met de inflatie. De AEX-index daalde scherp tussen de zomer van 2008 en maart 2009, herstelde zich daarna enigszins, maar dat herstel zette in 2010 niet door. Een hoge spaarneiging hangt ook samen met onzekerheid onder consumenten over de economische situatie. Het consumentenvertrouwen lag vorig jaar en dit jaar gemiddeld op een laag niveau, al steeg het vertrouwen in november tot een paar punten onder het langjarig gemiddelde. De bezettingsgraad in de verwerkende industrie lag in oktober jongstleden op 80,6 procent. Dat is duidelijk hoger dan het dieptepunt van 74,4 procent tijdens de afgelopen recessie, maar nog altijd lager dan de 82 à 83 procent die de laatste jaren gebruikelijk is. Door de gematigde productieontwikkeling zal de bezettingsgraad binnen de ramingsperiode slechts in geringe mate oplopen. Bedrijven hebben daarom nog altijd weinig behoefte aan uitbreidingsinvesteringen. Dit jaar nemen de bedrijfsinvesteringen naar verwachting met 3,75 procent af, nadat ze ook vorig jaar al met 18,2 procent waren teruggelopen. Voor komend jaar wordt een kleine groei geraamd, van 2,75 procent. Het zal in relatief grote mate om vervangingsinvesteringen gaan. Investeringen in machines en computers konden toen de kredietcrisis uitbrak wel enkele maanden of zelfs een paar jaar worden uitgesteld, maar na enige tijd zullen de machines en computers toch vernieuwd moeten worden.

De overheidsfinanciën zijn door de kredietcrisis flink geraakt. De belastinginkomsten in euro's zijn fors teruggelopen, terwijl de uitgaven nagenoeg onveranderd zijn. Dat resulteert in 2010 in een verwacht tekort van 5,8 procent van het bbp. Door bezuinigingen, lastenverhogingen, het aflopen van het stimuleringspakket en het economische herstel loopt het tekort volgend jaar naar verwachting terug tot 4,1 procent bbp. In deze cijfers zijn behalve de maatregelen uit de Miljoenennota, ook die uit het regeerakkoord verwerkt. De laatste betreffen vooral de beoogde bevrozing van ambtenarensalarissen, de bezuiniging op ontwikkelingssamenwerking, de verhoging van de assurantiebelasting en de btw op podiumkunst en de intensivering bij politie en justitie. Deze maatregelen dragen per saldo voor circa 0,25 procentpunt bij aan de verbetering van het EMU-saldo in 2011. De overheidsschuld, die voor de crisis 45,3 procent bbp bedroeg, ligt mede door interventies in de financiële sector komend jaar op zo'n 66,9 procent bbp. In februari van dit jaar piekte de werkloosheid op 5,8 procent van de beroepsbevolking. Sindsdien is de werkloosheid voortdurend afgenomen,

tot 5,2 procent in oktober. Deze afname valt samen met de toename van de werkgelegenheid die zich in het tweede en derde kwartaal van 2010 voordeed. Het jaargemiddelde van de werkloosheid komt waarschijnlijk uit op 5,5 procent, ofwel 425.000 personen. Volgend jaar werken er iets minder personen bij de overheid, maar de werkgelegenheid in de zorg en in de marktsector neemt toe. Het werkloosheidspercentage daalt naar verwachting tot gemiddeld vijf procent op jaarbasis.

Wordt de werkloosheidsraming bewaarheid, dan zou de top van de werkloosheid bijna een procentpunt lager uitkomen dan die rond de vorige economische neergang, aan het begin van deze eeuw. Dat is opmerkelijk, gezien de enorme krimp van de productie in 2009 en de bescheiden groei daarna. Een deel van de verklaring voor de geringe oploep ligt bij zzp'ers. Zij zagen hun inkomen tijdens de crisis weliswaar flink teruggelopen, maar zijn vaak niet werkloos. Daarnaast hebben werkgevers relatief veel personeel in dienst gehouden. Een belangrijke reden hiervoor is het voorkomen van het verlies van moeilijk vervangbare werknemers (Van der Ende *et al.*, 2010). Blijkbaar hebben bedrijven moeite, of verwachten ze dat in de nabije toekomst te hebben, met het aantrekken van geschikt personeel. De krappe arbeidsmarkt van voor de crisis en het feit dat vanaf komend jaar de eerste werknemers uit het relatief grote cohort dat net na de Tweede Wereldoorlog werd geboren met pensioen gaan, zijn hier vermoedelijk de aanleiding voor. De deeltijd-ww ten slotte had slechts een klein neerwaarts effect op het werkloosheidscijfer.

In de eerste helft van 2010 lag de inflatie rond de 0,9 procent, in de tweede tot nog toe rond de 1,6 procent. De toename komt vooral doordat de daling van de energieprijzen van begin 2009 het inflatiecijfer in de tweede jaarhelft van 2010 niet meer drukt. Op jaarbasis bedraagt de inflatie dit jaar naar verwachting 1,25 procent. Voor komend jaar wordt uitgegaan van iets duurdere olie, maar een wat goedkopere dollar. Bij afwezigheid van een sterke vraagtoename zal de stijging van het algemeen prijspeil volgens de raming beperkt blijven tot 1,5 procent. De koopkracht van huishoudens daalt in doorsnee zowel dit als volgend jaar met 0,25 procent.

Slot

Het economisch herstel na crisisjaar 2009, waarin de productie met bijna vier procent afnam, is gematigd. Desondanks daalt de werkloosheid komend jaar tot gemiddeld vijf procent. Door de aanhoudende onrust op financiële en valutamarkten is de onzekerheid rond de ramingen groot.

LITERATUUR

CPB (2006) *Economische verkenning 2008-2011*. CPB Document, 129.

CPB (2010) *Actualisatie economische verkenning 2011-2015*. CPB Document, 213.

Ende, M. van der, H. Erken en M. Streefkerk (2010) *Lage werkloosheidsgroei ten tijde van crisis*. ESB, 95(4589), 442-444.